

Leirdalen og Tunsbergdalen.

Av Inger Marie Leirdal.

(Kjelder: Lustrabofa og Lars & Brita.)

Forord.

Emnet er valt avdi eg har stor interesse for utviklinga i mi eiga heimbygd gjennom tidene. Under arbeidet vart eg betre kjend med stadnamn, særleg i Tunsbergdalen. Eg ser det også som ein verdi å få skriva ned namn på teigar, stølar og liknande. Desse namna har vore nytta i mange menneskealdrar. Men dersom dei ikkje vert skrivne ned, vil mange av dei verta gløymde når dei eldre menneska vert borte.

Når Tunsbergdalen vert neddemd, fell namna ut av bruk der framme. Men dei er likevel verdt å ta vare på, som eit minne om den tida naturen låg urørd og tiltrekkande i Tunsbergdalen.

Leirdalen.

Leirdalen er ein sidedal til Jostedalen. Han ligg ca. 300 meter over havet og ligg nær breen. Dette er dalen prega av, både når det gjeld natur og vøfsterliv. Både i nord og vest reiser fjella seg høgt over dalbotnen. I sør er fjellet flakt og flogfledd heilt til toppen. Både i nord og vest har fjellsidene floggrense eit godt stykke nede i fjellfida. I tidlegare tider låg Jostedalsbreen nedover fjellet i nord og vest, men no er breen berre synleg på toppen av fjellet i vest, framanzfor Hest (nordvest). Det er to fjelltoppar som reiser seg høgt over dei andre. Ufjornfjell eller Nosi, som vi seier, ligg i sørvest og er 1610 meter over havet. Det er fint terreng i området, og det er såleis flittig brukt skiterreng. Om sommaren er det heller ikkje uvanleg å møta folk i fjellet her. Hest ligg i vest og er 1597 meter over havet. Dette er òg eit ettertrakta skiterreng i

påskehelga. Hest er kjennemerket på Leirdalen. Fjellet er også tydeleg synleg frå Gaupne, som ligg vel 1 mil unna.

Gjennom Leirdalen renn Leirdøla eller Leira som ho heitte tidlegare. Ho renn ut frå Tunsbergdalsvatnet. Elva går i store svingar som har arbeidd seg opp gjennom tidene. Ho deler dalen i to, men det er busetjing berre på den eine sida. Nedanfor elveoset er ein fin foss som heiter Huldrehusfossen. Nokre hundre meter nedanfor er ein annan foss, Fjellstølsfossen, som ein ser frå Leirdalen.

Korleis dalen har fått namnet Leirdalen?

Det fyrste namnet på Leirdalen var Dydegarden. Det var truleg fordi dei som kom hit, kom til ein folketom stad. Men namnet Dydegarden tyder òg på at det har vore ein aud gard her då det kom innflyttarar. Dette er uklart. Etter det ein veit vart Dydegarden privatgods til ein fut frå Flahamar i Luster. Det varte ikkje lenge før dalen skifte namn. Elva som renn gjennom dalen heitte Leira på den tida. Dette namnet hadde truleg kome av at ho førte med seg så mykje leire frå Tunsbergdalen. Ho har òg gjeve dalen namn og Leirdalen har vore namnet heile tida etterpå.

Årsaker til tilflyttinga.

Grunnen til at folk kom til Leirdalen, var truleg mangel på jord på heimstaden. Det var òg mange som kjøpte opp jord på den tida og som hadde leigendingar. Leirdalen låg bra nær og hadde god jord.

Tunsbergdalen.

Tunsbergdalen er ein fleire mil lang dal som ligg frammanfor Leirdalen. Det går sti og fløyjevog fram til Tunsbergdalen. Vegen frå Leirdalen går over Dystelsmyra, fram over Bakfelabakken, over Naustmyrane og fram til Storevatnet. Her deler vegen seg i to.

Terrenget i Tunsbergdalen er flatt, og det er bratte fjell på begge sider. Over dei lange flatene i dalen renn fleire elvar som kjem frå Tunsbergdalsbreen, den største brearm til Jostedalbreen. Tunsbergdalsbreen ligg fremst i Tunsbergdalen. Nedst i Tunsbergdalen ligg Tunsbergdalsvatnet. Det er delt i to med ein smal hals imellom. Nedanfor halsen fallast vatnet Storevatnet og frammanfor Veslevatnet.

Veslevatnet vert stengt av ein høgning i landskaptet som heiter Dyahaugen. Framanfor denne haugen ligg det lange flatar. Der vart det drive slåttomn om

somrane for ca. 40 år sidan. No ligg berre løene og dei små hyttene som onnefolkett budde i, att. Flatene er delte i mange teigar av elvane. Desse har kvar sitt namn frå den tida det vart drive jordbruk her.

Lengre framme i dalen vart det drive to settrar tidlegare. Den eine ligg nede på flatane og heiter Tunsbergshaugen. Den andre ligg oppe i fjellsida, vest for breen. Denne setra heiter Övrradalen og ligg ved enden av ein sidedal til Tunsbergdalen. Denne dalen er tydeleg graven ut av breen. Det ligg mange morener her, og fjellet er heilt blankflipt. Frå Övrradalen går det to elvar ned i Tunsbergdalen. Dei kan vera nokkå store somme tider på året, og har såleis vore til stor hindring for folkett på setra der oppe.

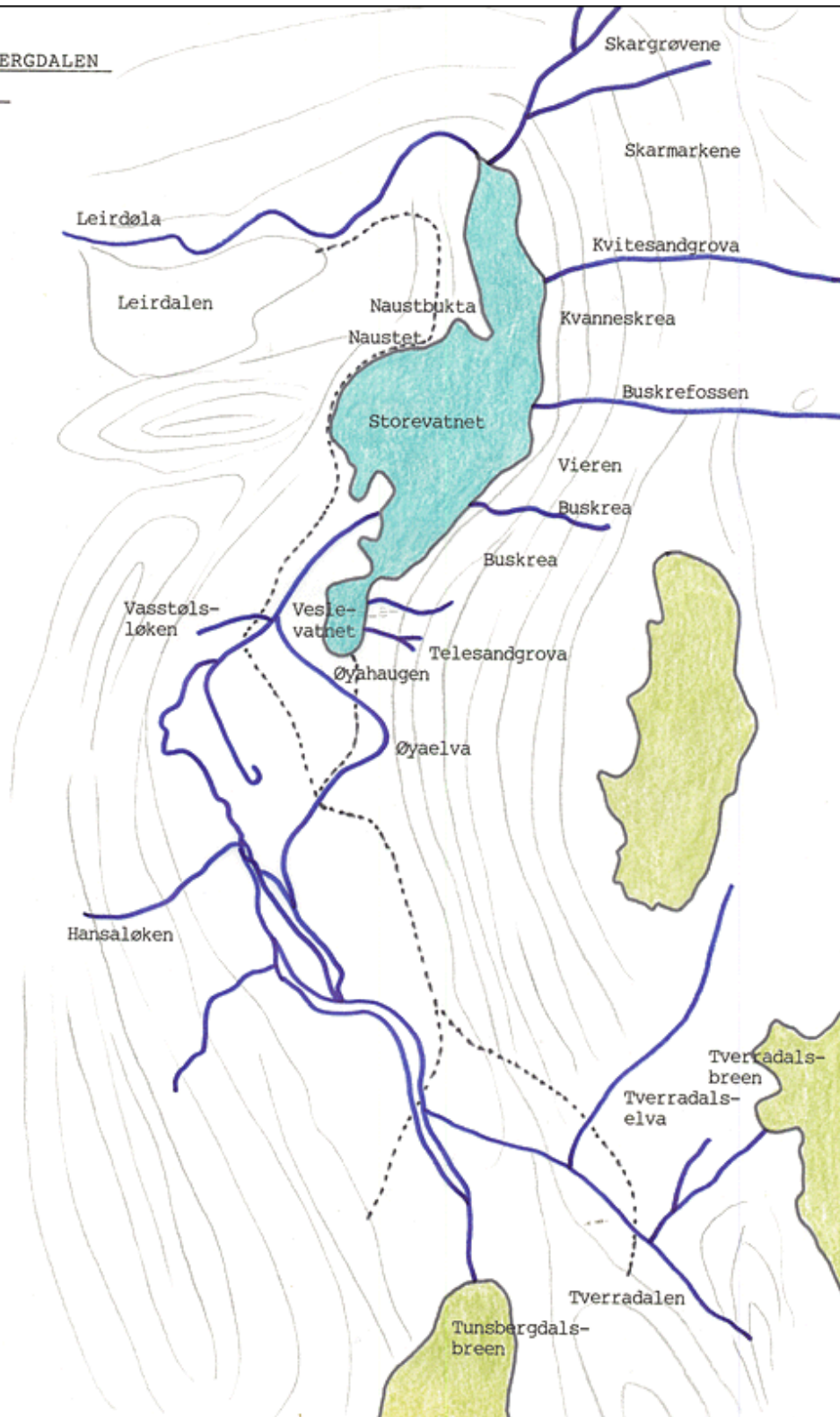
Det går veg framover Tunsbergdalen frå Naustet. Han følger Storevatnet langs Bassurane, men kryssar dalen lengre framme. Når folkett drog med dyr framover, tok dei oftast den vegen. Men når dei reisste åleine, tok dei båt frå Naustet til Övrahaugen. Det var lettare å gå derifrå.

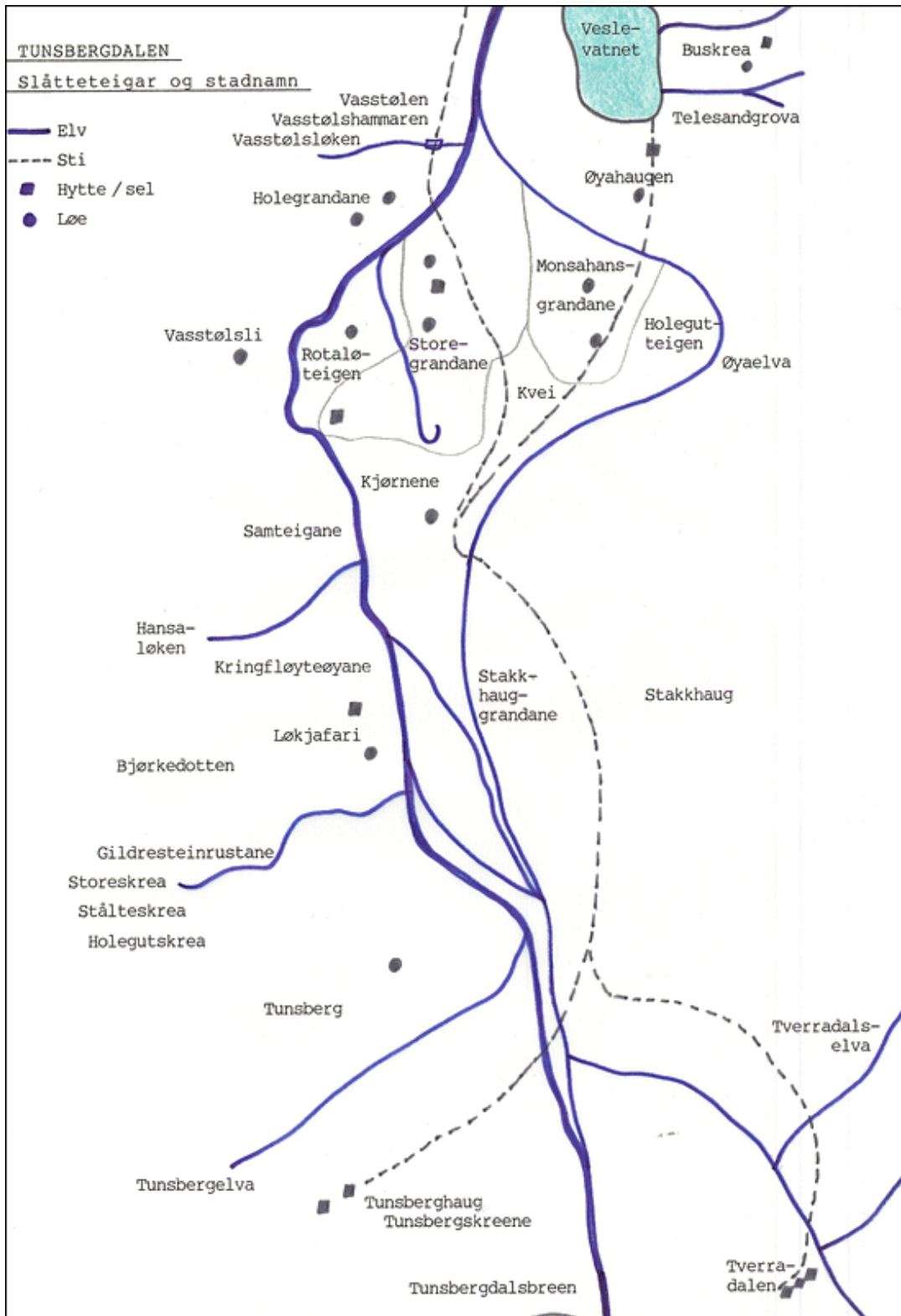
Storevatnet er 36 meter djupt på det djupaste. Det er uklårt, fordi elvane fører med seg leire frå Tunsbergdalen og blandar i vatnet. Men Veslevatnet er klart og fint. Det ligg framansfor utlaupet til elvane og unngår all leira. Veslevatnet er fint fiskevatn, og om sommaren kan det verta fiska fin fjellaure her. Når det er varmt ver og det lir utpå sommaren, er det fint å bada i Veslevatnet.

Om sommaren er det vanlegvis mykje folk her, med båtar og fiskeutstyr. Det er ei fin form for avslapping. Her er fredeleg, og det finst ikkje ein motorbåt enno som bryt stilla. Ingen har vilja hatt motorbåt her framme.

TUNSBERGDALEN

Elvar

Skog og jord.

Dei vanlegaste tresortane er bjørk, åre, raun og osp. Desse treslaga finst i alle fjellsider i Leirdalen. Men berre fjellsida i sør er dekkja med lauvskog heilt opp.

Barfiskog er det mindre av. Det finst ein del på den fjellsida der vegen kjem opp til Leirdalen, i aust. Der er både eine og gran, men for det meste er

det fure. Oppe i Leirdalen er det no utplanta granfelt mange stader. I Tunsbergdalen finnst ikkje barfag, med unnatak av nokre einerunnar. Etter at støvdrifta slutta i Tunsbergdalen, har det i vegen frå Dyahaugen og framover voffe tett med vier. Heile flatene frå Veslevatnet og framover er tettvoffe med vier og det er såleis vanskeleg å ta seg framover dalen for utfjende folk. Jorda i Tunsbergdalen er mykje av fult og grande. I Leirdalen er det god dyrkingsjord, og det er her dei beste forutsetningar for jordbruket er.

Dyreliv og fugleliv.

I tidlegare tider var det eit yrande fugleliv. I fjellet i Leirdalen og i Tunsbergdalen var det mengder av rype. Det fannst og ein god del orrfugl. Orna kunne ein sjå av og til, men det var likevel heller sjeldan. Av småfuglartar fannst ei mengd. Dette gjaldt både flyttfuglar og fuglar som var her heile året. Kråke og skjor har vore vanlege fuglar like til no. Men fuglelivet har endra seg mykje gjennom åra. Rypen finst mest ikkje lengre. Det same gjeld for orrfuglen. Det er heller ikkje så mange småfugleartar, og av dei som er att er det fåare i talet. Svale, erle, trast, stare og gråspurv er dei vanlegaste artane av småfuglar.

Det vart drive mykje jakt på fuglane før, særleg rypen. Gutane dreiv dette som sport, og dei kunne fanga eller skyta mange rypen i løpet av vinteren. Men det er neppe nokon grunn til at rypen er nesten forsvunnen.

Dei vanlegaste dyreartane var hjort, rev, hare, ikorn, mårkatt og røyskatt. Bjørnen gjekk her i mange år. Den siste vart skoten i 1956 av Sverre Leirdal. Bjørnen hadde då gjort så stor skade på saueavlingane, at saueeigarane fann det som den einaste utveg å skyta han. Hjorten trivst godt i Tunsbergdalen, nærare bestemt i Bjørkedotten. Men han fer og andre stader og av og til kan vi sjå han nede på enga.

Det vart drive mykje harefangst og røyskattfangst tidlegare, men det er slutt på no.

Reven er vel det vanlegaste villdyret. Han fer og tuskar, og dei ser spor etter han mange stader heilt ned til husa om vinteren. Det gjeld sjølvfagst dersom det er utlagd åtl til han, noko som ikkje er uvanleg enno.

Kontakt med nabobygdene.

På grunn av dårleg veg og seine framkomstmiddel var det heller liten kontakt med nabobygdene. Den einaste form for kontakt var handelen. All handel føregjekk på Røneid. Dei sa dei skulle til fjøfs. Dei køyrde med hest og måtte reisa tidleg om morgonen. Varene dei hadde med var smør, ved, poteter og liknande. Smøret leverte dei salta i fyrstninga. Då trong dei ikkje til Gaupne så ofte. Seinare leverte dei usalta smør og då vart det vanleg med ein tur til "fjøfs" kvar vefe. For varene bytte dei til seg kaffi, sukker, gryn og sirup. På turen til Gaupne var dei alltid innom Dyagjerdstova, som ligg på Dyagjerdet ved hovudvegen til Jostedalen. Stova vart driven av Brita Dya-

gjerdet som dei kalla henne. So heitte Brita Leirmo. I Dygjerdstova kjøpte dei kaffi som dei hadde til ništa si.

Rundt juletider kom det alltid hallingar på besøk til Leirdalen. Dei kjøpte sauer hos gardbrukarane. Sauene skulle alast opp i bygda til jonsok. Då kom hallingane att og reiste med heile saueslokkane. Dei kom berre til Bjønnsøy når dei skulle henta sauene. Etter gamal vane førte gardbrukarane alle dyr som skulle ut av bygda, til Bjønnsøy. Bjønnsøy ligg også ved hovudvegen til Jostedalen.

Gardane og husdyra.

Leirdalen vart delt i tre hovudgardar som vi høyrer om alt i 1612. Det var Pergarden, Larsgarden og Andersgarden. Gardane skifte ofte eigar den fyrste tida. Det var òg på denne tid at namnet Dydegard vart endra til Leirdalen, etter elva Leira.

På 1700-talet er nokre husmannsplassar nemde. Høla vart husmannsplass under Larsgarden, og Sølfesthaugen, Rasmushaugen og Johanshaugen under Andersgarden. Seinare vart Gruvlebakken husmannsplass under Andersgarden òg. Alle desse plassane vart kjøpte og drivne som sjølvstendige gardsbbruk.

På alle gardar var det hestar, og hesten vart brukt både sommar og vinter. Om sommaren vart han brukt i onna, og han gjorde såleis arbeidet lettare for onnafolket. Til dyrking var han òg nyttig. Om vinteren måtte høyet fraktaast frå alle småløene rundt omkring. Dette vart rekna for fint arbeid både for folket og hestane. Oftast var det vinterføre og fin snøveg, og på denne tida av året var det heller ikkje så travelt for gardbrukarane.

Dei vanlege husdyra var ku, sau, gris og høns. Tidlegare var det geiter på gardane og, men ingen hadde særleg mange. Utpå våren vart sauene sleppt til fjells. Kyrne fekk koma på vårstølen, som låg langt nede i dalen, og snøen gjekk difor tidleg der. Seinare på sommaren bar det på fjellstølen. Her var budeine saman med dyra heile sommaren. Det gjaldt å ha dyra ute lenge, for det var lite med fôr. Då dei busførte heim att frå fjellstølen, var dei på vårstølen att.

Fôr og forfanking.

I Leirdalen vart høyet slått og heija, og turrhøy var såleis vanleg fôr om vinteren. Då slåttonna var over i Leirdalen, drog gardbrukarane og familiane deira til Tunsbergdalen. Grasjet vart seinare utvokse her, og det passte bra. Det var ofte vått gras med leire i, for elvane gjekk over og reduserte verdien i det med all leira som vart liggjande att. Onna i Tunsbergdalen var den feigaste og alle grua seg til ho.

Etter at høyet var kome i løene i Tunsbergdalen, bar det på lauving. Lauv var godt fôr, og dyra fekk mykje lauvs om vinteren. Det vart lauva særleg mykje bjørk, åre og raun. Ospelauv var heller ikkje uvanleg. Bjørk og åre vart

lauva så tidleg på etterfommaren som mogeleg. Til lauding brukte dei snel. Lauvfjervane vart sette til tørk og deretter lagra i store lauvrauk. Dei vart føyrde heim på gardane utpå vinteren, når snøen og veret gjorde det mogeleg. Etter at lauget var oppete vart kvistane (troset) brote saman til trosbuntar og brukt til ved.

Bærjanking.

Rvar haust var alle mannfolka på bærjanking. Dei hadde dei eldste borna med seg. Grunnen til at det var mannfolka som janka bær, var at konene og dei yngste borna var på stølen. Det var helst blåbær og tyttebær dei janka. Det var mykje bær og dei kunne plukka i tønnevis. Bæra frakta dei til Gaupne og selde dei på butikken. Det var viktig å få taf i mykje bær, for desse gav ei lita ekstraintekt til huslydane. Bærteigane låg ikkje langt unna, og det var felleseige, så alle plukka på same stadene. Bæra gjekk til butikken, det var fjeldan dei tok av noko til bruk for seg sjølve. Dei tykte ikkje at dei hadde råd til det. Derjom dei tok av litt, vart det i tilfelle laga fylte som dei brukte i julehelga og andre høgtider, og det var helst når dei hadde gjester at dei tok fram fyltetøyet.

Stølar og stølsdrift.

Tidleg om våren drog konene og dei yngste borna på stølen med kyrne. Dei buførte, som vi seier. Alle kjelar, bøtter, stampar og hstefollar vart frakta på stølen. Her vart kyrne mjølka. Mjølka vart hsta, og mysa koft. Koft myse vart falla væta. Ho brukte dei til graut og annan mat i staden for mjølk. Smøret vart finna på stølen. Saupe som dei fekk vart også brukt til drykk. Det vart laga både brunost og kvitost på stølen, men den vanlegaste var gamalosten. Når vi tenkjer på støllivet no, førestiller vi oss kanskje at rømme og hellefater var kvardagskost, noko som langt frå var tilfelle.

I jela kunne det vera svært koseleg. Fyrst kom ein inn i eit stot. Der var det kofering og der vart osten koft. Så kom ein inn i selet. Det vanlege inventar var to-tre skamlar, nokre stolar og eit bord. Senga var ofte kort og brei. Separatoren var plassert inne i selet. Ei enkel fjøl utgjorde hylla i selet. Innanfor fjølve "stova" var det òg ei lita bu. Der var finna plassert. Veggene hadde mange hyller kvar, for ostane vart lagra i denne bua. Bak døra eller på ein eller annan vegg hang mange reiskaper som dei brukte når dei hsta eller finna.

Fjøset var anten i fjellaren, eller det var påbyggt ved sida av selet. Ingen hadde fjøset i ein bygning for seg. Støllivet varte like til september månad, eller kanskje enno lengre derjom veret tillet det om hausten.

Nedste og Øvste Troa.

I Nedste Troa var det to fel. Det eine hørde til Rasmushaugen. Det andre hørde til Hauglund. I Øvste Troa var det også to fel. Eit var under Larsgården og eit hørde til Pergården. Både desse stølane var vårstølar og såleis i drift tidleg om våren og seint på hausten. Det var konene på gardane som var på stølane, men det hende at dei eldste døtrene tok seg av stølsdrifta så nær gardane. Dyra gjekk saman på fellebeite.

Fjellstølen.

På Fjellstølen var det eit fel som hørde til Andersgården. Korleis denne stølen har fått namnet er uvisst sidan han vart brukt som vårstøl når dei andre hadde buskapane sine i Øvste og Nedste Troa. Stølen vart driven berre kort tid. Storhaug hadde vore vårstølen til Andersgården. Etter utskiftinga vart det bygd eit nytt fel på Fjellstølen, fordi Nedste Troa hadde vorte eigedom til Andersgården.

For å koma til Fjellstølen må ein over elva og det vart bygd bru til Fjellstølen. Brua har ofte vore i dårleg stand og ho har falle ned to gonger. Men ingen har omkome, sjølv om det har vore både folk og dyr på brua når ho har falle ned. No skal brua rivast for godt, og erstattast med ny.

Skaret.

Skaret ligg langt oppe i fjellfida og vart nytta til fjellstøl. Her var fleire fel, eit tilhørde Andersgården og eit tilhørde Leirmo, ein gard som ligg ved hovudvegen til Jostedal.

Nonhaug.

Nonhaug ligg også høgt oppe i fjellfida og vart brukt om sommaren. Stølen låg fint til og hadde utsikt over Leirdalen, Tunsbergdalen og Bigdalen. Vegen opp til Nonhaug er bratt og han har mange særeigne namn, blant anna Kjerringsteget, Lasseholet og Blage.

Tunsberghaug og Tverradalen.

Tunsberghaug og Tverradalen heitte stølane i Tunsbergdalen. Desse vart òg brukt sommartid. Tunsberghaug tilhørde Hauglund; Tverradalen tilhørde Larsgården og Pergården.

Utskiftingar.

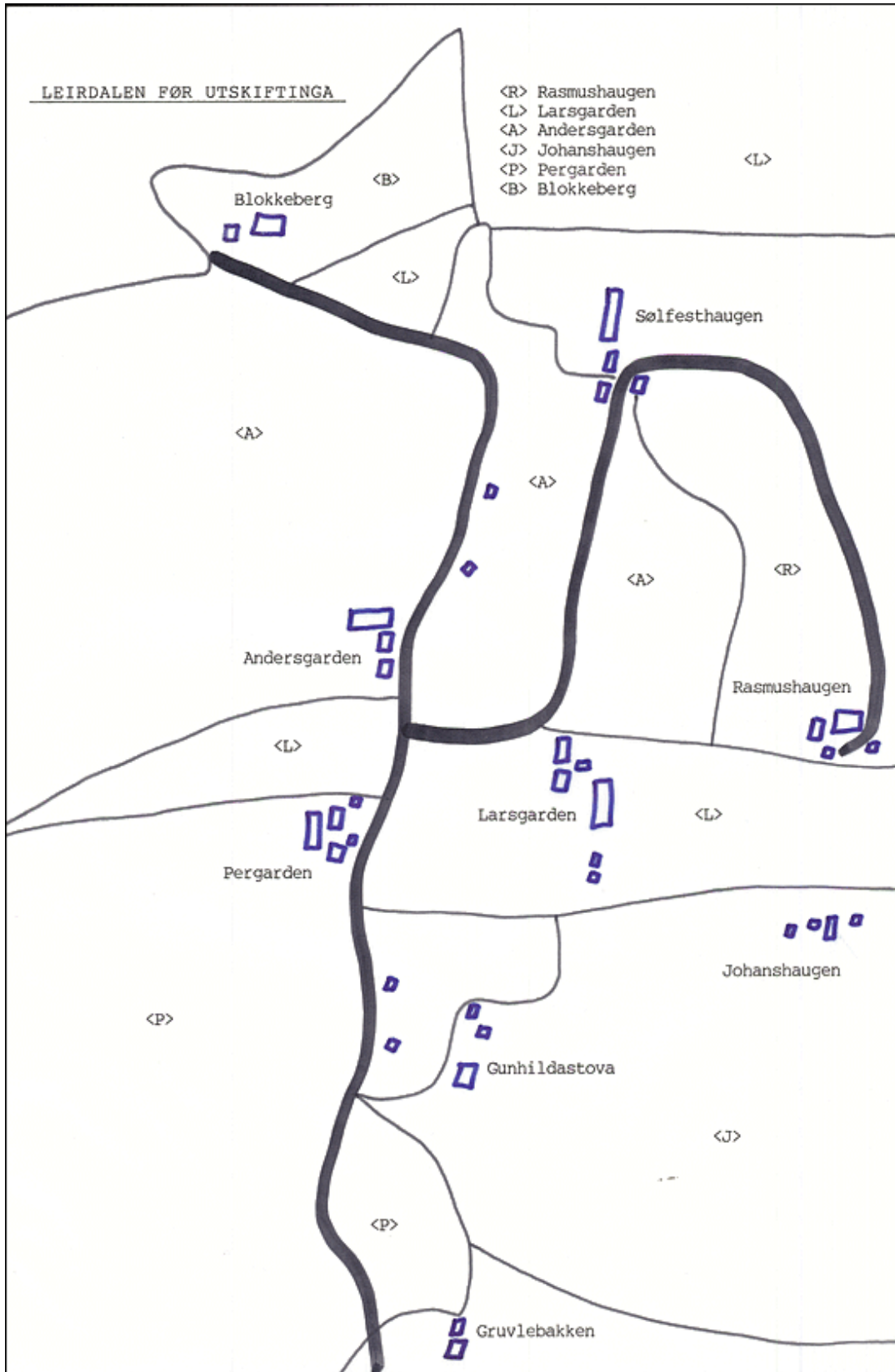
Etter nyskje frå ein av gardbrukarane i Leirdalen vart det utskifting i

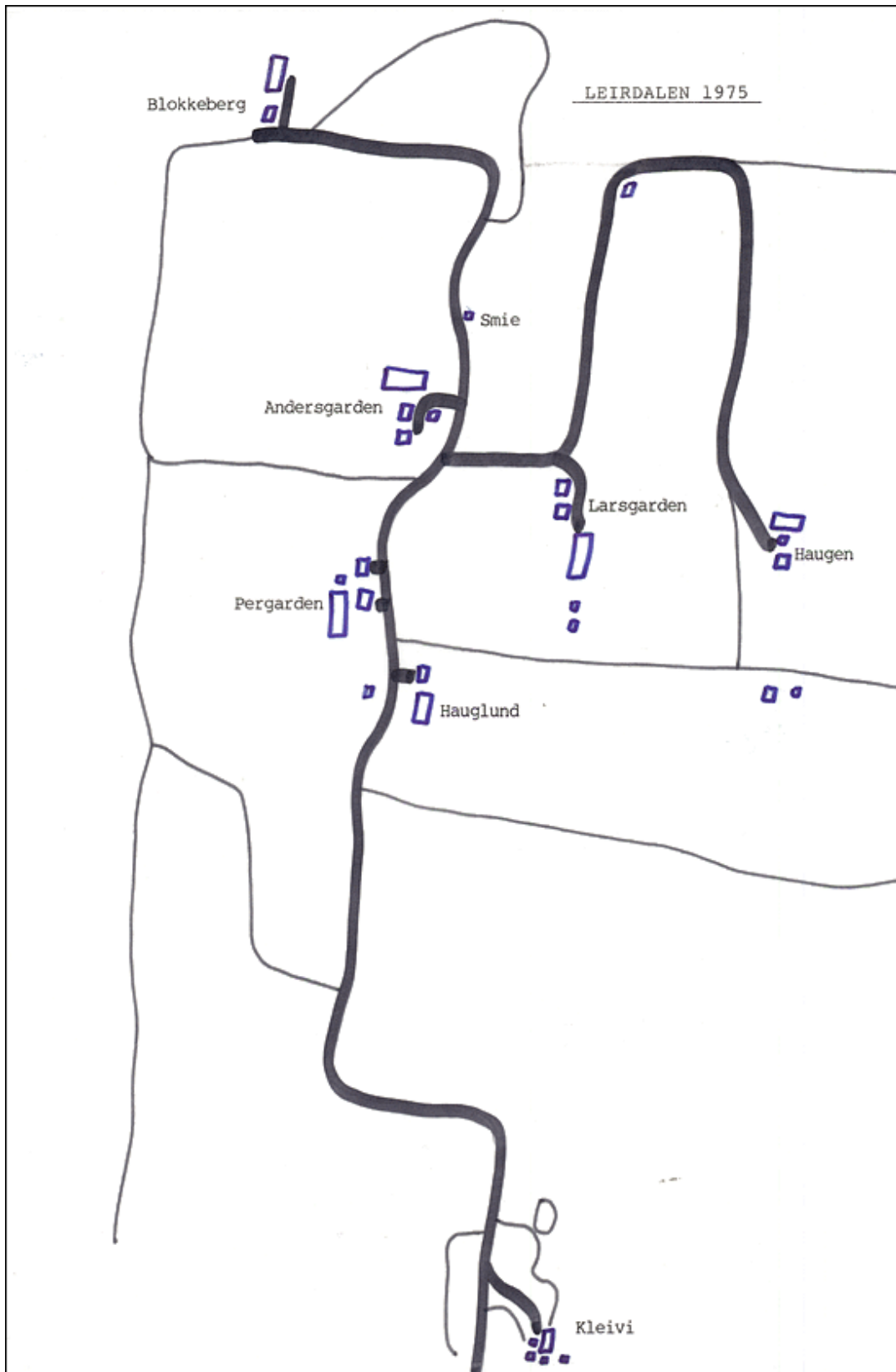
1946. Mange av dei andre gardbrukarane vart misnøgde med dette og i 1947 vart det overutskifting. Mykje av jorda hadde vore felleseige som dei brukte til beite. Dette var ei hindring for dei som ville dyrka meir jord. Teigblanding hadde også gjort gardane tungdrivne. Såleis var utskifting naudsynleg.

Gardane vart samla og felleseige vart delte. Dette kunne vera urettferdig på mange måtar. Når teigane skulle samlast til kvar gard var det uunngåeleg at somme gardar fekk flatlandet, medan andre vart heller bratte. Men etter utskiftinga i 1947 har det ikkje vore noka endring på gardsbruka. Sølfesthaugen vart flytt og husa vart sette opp ved Pergarden og fekk namnet Hauglund. Elles vart det lite forandring av plasseringa på husa.

LEIRDALEN FØR UTSKIPTINGA

- <R> Rasmushaugen
- <L> Larsgarden
- <A> Andersgarden
- <J> Johanshaugen
- <P> Pergarden
- Blokkeberg

Leirdalen 1975.

Det har gått føre seg ei rivande utvikling i Leirdalen dei fiste åra. Alle stølane er nedlagde. Dalen har fått bilveg, som vart ferdig i 1963. Gesten, som hadde vore heilt naudsynleg til transport av varer og til dyrkingsarbeid, er bytt

ut med bilar og traktorar. Den fiste hesten reiste frå Leirdalen i 1973.

Gardane er oppdyrka på nytt. Beita er dyrka og gardane er såleis større. Lifestel er dei for små til at ein familie kan leva av inntekta. Gardbrukarane har arbeid ved sida av garden. Dette er ganske greitt å skaffa seg, fordi det har nettopp starta anlegg i dalen. Tunsbergdalen skal neddemmast, og arbeidet er alt i gang med å byggja ny veg på andre sida av elva. Vegen vart mest ferdig hausten 1974. Det krevst ny bru, og ho er snart ferdig. Demningen skal vera ved elveoset framanzfor Leirdalen. Han skal vera 28 meter høgre enn vassflata på vatnet er no. Heile Tunsbergdalen vert såleis sett under vatn. Berre Tverradalen kjem over vassflata. Kva følgjene av utbygginga vert, er uvisst. For gardane er det dårlege framtidsutsikter, fordi mykje av beita som er att blir øydelagde av den nye vegen.

Bygdefolket kan i alle tilfelle gleda seg over dei åra som er tilbakelagde. Dei har levd fritt og i godt samarbeid med kvarandre. Den nære kontakt med naturen gjev avkopling og ro om ein ynstjer det. Bygdefolket sin framtidsdraum er at Leirdalen ikkje blir ramma av sentraliseriga slik at dalen vert fråflytt, men at utviklinga i bygdesamfunnet må få halda fram i den retning ho går no.

* * *

Artikkelen er gjeve att med løyve frå forfattaren.